

วารสารสวนสุนันทาวิชาการและวิจัย

Suan Sunandha Academic & Research Review

การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา

เนติมา พัฒนกุล

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนรินทร์

Email: ajnetima@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา ตามแนวคิดของ ไฮส์มาวิเคราะห์สถานการณ์การสื่อสาร ได้แก่ กรอบการวิเคราะห์องค์ประกอบของการสื่อสารตามแนวทางชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร ตลอดจนนำแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ของ ไตจ์ มาวิเคราะห์ภาษาที่สะท้อนอุดมการณ์ ทำให้เห็นกลวิธีทางภาษาที่สัมพันธ์ต่ออุดมการณ์ในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา เพื่อที่จะชี้ให้เห็นอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดสู่เยาวชนของชาติ และอาจมีอิทธิพลต่อกลุ่มเยาวชน ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าภาษามีบทบาทสำคัญในการกำหนดความคิดซึ่งอาจจะมีผลต่อแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม การรู้เท่าทันวาทกรรมดังกล่าวจึงมีความสำคัญต่อการเข้าใจสังคมและการสร้างความมั่นคงของคนในชาติ

คำสำคัญ: การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความ, ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์, แบบเรียนรายวิชาภาษาไทย

ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-ธันวาคม) ๒๕๖๐

Volume 11 Number 1 (January – December) 2017

วารสารสนวนสุนันทาวิชาการและวิจัย

Suan Sunandha Academic & Research Review

A Discourse Analysis in Thai Language Textbooks for The Elementary School

Netima Patanakul

Faculty of Education, Rajanagarindra Rajabhat University

Email: ajnetima@gmail.com

Abstract

This report is a discourse analysis in Thai language for elementary school by applying the thinking framework of Hymes (Hymes, 1974) in analyzing the communication situations, i.e., the analysis framework on elements of communication according to ethnographic of communication or the speaking framework as well as the application of the concept about ideology of Dijk (Dijk, 1996) for the analysis of language reflecting the ideology. As a result, it shows the language techniques that correspond with the ideology of the Thai language textbooks for the elementary schools in order to indicate the ideology intended to transfer to the youth of the nation, and it may have effects on the youth group. In addition, it shows that language has an essential role in the determination of thoughts which affect the behavior patterns of people in society. Such an awareness on the discourse, as a result, is important to the society understanding and the stability of people in the nation.

Key words: A discourse analysis in language, the relations between language and ideology, Thai language textbook.

ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-ธันวาคม) ๒๕๖๐

Volume 11 Number 1 (January – December) 2017

บทนำ

ประเทศไทยจะมั่นคงเพียงใดในวันหน้าส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของเยาวชนในวันนี้ สิ่งที่มีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมความคิดความเชื่อของเยาวชนก็คือระบบการศึกษาซึ่งมี "แบบเรียน" เป็นกลไกสำคัญที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนค่านิยม ความคิด ความเชื่อต่างๆ สู่วัยรุ่น

แบบเรียนเป็นเอกสารที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการหรือเนื้อหาวิชาต่างๆ แต่ที่แท้จริงแล้วแบบเรียนยังเป็น "วาทกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการสื่อความคิด ความเชื่อ ค่านิยมไปสู่ผู้เรียนหรือเยาวชน" ดังที่ แอปเปิ้ลและคริสเตียน-สมิธ (Apple and Christian-Smith, 1991) ได้กล่าวถึงแบบเรียนว่า "เป็นรูปแบบของสารทางอุดมการณ์ที่มุ่งถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อต่างๆ ของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าไปสู่ผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าในสังคม"

การที่แบบเรียนกลายเป็นวาทกรรมที่สื่ออุดมการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพดังกล่าวเพราะมีลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ 1) แบบเรียนเป็นวาทกรรมที่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือเพราะผลิตขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิและได้รับการรับรองหรืออนุญาตให้ตีพิมพ์เผยแพร่โดยภาครัฐ 2) แบบเรียนเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้เป็นจำนวนมากและกว้างขวาง กล่าวคือ เยาวชนที่เข้าสู่ระบบการศึกษาทั่วประเทศ ย่อมต้องใช้แบบเรียนเป็นสื่อในการเรียนรู้ 3) สารที่ปรากฏในแบบเรียนได้รับการตีความว่าถูกต้อง เหมาะสม ดังนั้นชุดความคิดต่างๆ หรืออุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในแบบเรียนก็ได้รับการตีความให้มีสถานภาพเช่นนั้นด้วย

อุดมการณ์ที่สื่อโดย "ภาษา" ในแบบเรียนนั้น มักแนบเนียนเสียนผู้เรียนไม่ทันรู้ตัวหรือสังเกตว่ามีชุดความคิดนั้นๆ แฝงอยู่ และอาจมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้เรียนไม่มากก็น้อย จึงเป็นหน้าที่ของนักภาษาศาสตร์ที่จะวิเคราะห์ภาษาเพื่อชี้ให้เห็นอุดมการณ์เหล่านั้น

ภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติไทย แบบเรียนวิชาภาษาไทยของกระทรวงศึกษาธิการเป็นสื่อที่ใช้กับนักเรียนไทยโดยตรง อุดมการณ์ในแบบเรียนวิชาภาษาไทยจึงสื่อไปถึงเยาวชนไทยผู้เป็นอนาคตของชาติได้โดยตรงเช่นกัน

แบบเรียนภาษาไทยระดับประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน ได้แก่ หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที รายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ ภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ผู้จัดพิมพ์ ได้แก่ องค์การค้ำของ สกสศ. ผู้เรียบเรียง ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

บทความนี้เป็นการวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ภาษาและอุดมการณ์ โดยนำกรอบแนวคิดของ ไฮล์ม (Hymes, 1974) มาวิเคราะห์สถานการณ์การสื่อสาร ได้แก่ กรอบการวิเคราะห์องค์ประกอบของการสื่อสารตามแนวทางชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร หรือกรอบ SPEAKING ซึ่งมีแนวคิดว่าการสื่อสารใดๆ จะประกอบด้วย ฉาก (Setting) ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participant) จุดมุ่งหมาย (Ends) การลำดับวัจนกรรม (Acts Sequence) น้ำเสียง (Key) เครื่องมือ (Instrumentality) บรรทัดฐานของการปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norms of interaction and Interpretation) และประเภทของการสื่อสาร (Genre)

ตลอดจนนำแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ของ ไดจ์ (Dijk, 1996) มาวิเคราะห์ภาษาที่สะท้อนอุดมการณ์จากกระบวนการผลิตและกระจายตัวบท ตลอดจนกระบวนการบริโภคนิยมและตีความตัวบท ทำให้เห็นกลวิธีทางภาษาที่สัมพันธ์ต่ออุดมการณ์ในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา เพื่อที่จะชี้ให้เห็นอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดสู่เยาวชนของชาติ และอาจมีอิทธิพลต่อกลุ่มเยาวชน ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าภาษามีบทบาทสำคัญในการกำหนดความคิดซึ่งอาจจะมีผลต่อแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม การรู้เท่าทันวาทกรรมดังกล่าวจึงมีความสำคัญต่อการเข้าใจสังคมและการสร้างความมั่นคงของชนในชาติ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. วิเคราะห์ภาษาระดับข้อความในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา
2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ (Ideology) ที่ปรากฏในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยระดับประถมศึกษา

ขอบเขตการวิจัย

วิเคราะห์ภาษาระดับข้อความในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทย ภาษาพาที ระดับประถมศึกษา โดยบทความนี้เป็นกรณีศึกษาเฉพาะระดับประถมศึกษาปีที่ 1

การทบทวนวรรณกรรม

การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความ

ไฮม์ส (Hymes, 1974) ได้เสนอกรอบการวิเคราะห์องค์ประกอบของการสื่อสารตามแนวทางชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสาร หรือกรอบ SPEAKING ซึ่งมีแนวคิดว่าเหตุการณ์การสื่อสารใดๆ จะประกอบด้วย ฉาก (Setting) ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participant) จุดมุ่งหมาย (Ends) การลำดับวัจนกรรม (Acts Sequence) น้ำเสียง (Key) เครื่องมือ (Instrumentality) บรรทัดฐานของการปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norms of interaction and Interpretation) และประเภทของการสื่อสาร (Genre)

การวิเคราะห์ภาษาที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์

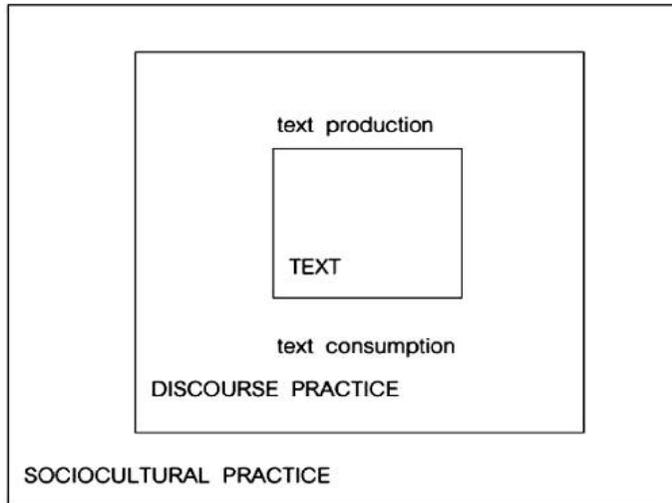
แฟร์คลัฟได้เสนอกรอบที่ใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคม โดยในการสื่อสารหนึ่งๆ จะประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วนได้แก่

1. ตัวบท ซึ่งอาจเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน และภาษาพูดก็อาจเป็นภาษาพูดอย่างเดียว เช่น ในวิทยุหรือพูดกับภาพก็ได้ เช่น ในโทรทัศน์

2. กิจกรรมทางภาษา คือ กระบวนการผลิตและรับตัวบท

3. กิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม คือ สถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่การสื่อสารนั้นเป็นส่วน

หนึ่ง

แผนภูมิที่ 1 กรอบวิเคราะห์สถานการณ์การสื่อสารตามแบบทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์
ที่มา: Fairclough (1995: 59)

ตามแผนภาพนี้จะเห็นว่ากิจกรรมทางภาษาเป็นสิ่งที่อยู่ระหว่างภาษากับสังคม ดังนั้นกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมจะกระทบต่อภาษาในทางอ้อม กล่าวคือ โดยผ่านกิจกรรมทางภาษา (Fairclough, 1995: 60) หากมองตามแนวทางนี้ หน้าที่ของภาษา 3 ระดับที่กล่าวมาแล้วนับเป็นผลผลิตของกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมนั่นเอง ในการหาหลักฐานมาสนับสนุนความสัมพันธ์ แฟร์คล็อฟเชื่อว่าจะต้องศึกษาสิ่งที่เรียกว่าการข้ามระหว่างตัวบท (intertextuality) และการข้ามระหว่างตัวบทจะพบได้ตรงจุดเชื่อมต่อระหว่างตัวบทและกิจกรรมทางภาษา (เส้นประ) จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า การข้ามระหว่างตัวบทจะแตกต่างจากความหมายที่ใช้กันแพร่หลายในการวิเคราะห์วรรณกรรม ซึ่งหมายถึงการที่ความหมายของภาษาขึ้นอยู่กับตัวบทก่อนหน้า

การข้ามระหว่างตัวบทในความหมายของแฟร์คล็อฟจะสอดคล้องกับความคิดของนักปรัชญา เช่น บักทิน คริสเตวา และบาร์ท ที่ว่าภาษาไม่ได้มีความหมายในตัวเอง ความหมายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อภาษาอยู่ในบริบท ดังนั้นความหมายจึงไม่เพียงแต่ถูกสร้างโดยตัวบทที่มีมาก่อน หากได้รับอิทธิพลจากตัวแปรภายนอกต่างๆ เช่น บริบทแวดล้อม ตัวบทที่มีมาก่อน และวัฒนธรรม (Fairclough, 1995) คุณสมบัติเช่นนี้ของภาษาทำให้คนไม่สามารถแปลภาษาตามตัวอักษรได้ นักภาษาศาสตร์และนักปรัชญาเรียกความเกี่ยวพันระหว่างภาษา ประวัติศาสตร์ และบริบทนี้ว่า การข้ามระหว่างตัวบท ดังนั้นการวิเคราะห์ตัวบท คือการพยายามค้นหาร่องรอยของสังคมในวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาให้มีปฏิสัมพันธ์กับสังคม

แฟร์คลัฟเชื่อว่า การข้ามระหว่างตัวบทเป็นเหตุให้เกิดความหลากหลายในตัวบท (heterogeneity of text) หรือความหลากหลายที่บางครั้งขัดแย้งกันขององค์ประกอบในตัวบท (Fairclough, 1992: 102) ความขัดแย้งในตัวบท (ambivalence of text) ทำให้ตัวบทสามารถตีความไปได้หลายทาง ทั้งความหลากหลายและความขัดแย้งในตัวบทเกิดจากการข้ามตัวบท เพราะการข้ามตัวบทเป็นการรวมเอาองค์ประกอบต่างๆ เข้าไว้ในตัวบทใน 2 ระดับ (Chouliaraki and Fairclough, 1999: 49)

1. เป็นการรวมกันของวาทกรรมที่มีประเภทต่างๆ กัน หรือวาทกรรม (discourse) ที่ต่างกัน
2. เป็นการที่คำของผู้อื่นบางคำมาปรากฏในวาทกรรมของเรา เช่น ใน reported speech

แฟร์คลัฟอธิบายว่าระดับที่หนึ่ง หมายถึงการเปลี่ยนการเน้น (articulation) จากการใช้วาทกรรมประเภทหนึ่งไปอีกประเภทหนึ่งภายในตัวบทเดียว ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าสังคมไม่ได้แสดงตัวเองออกในความหมายของภาษา แต่ผ่านทางรูปแบบของภาษา เช่น ประเภท เป็นต้น เพราะประเภทคือการจัดเรียงภาษาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นธรรมเนียม (Fairclough, 1995) จึงกล่าวได้ว่าประเภทถูกสร้างโดยกิจกรรมทางสังคมและสถานการณ์ แต่ตัวบทไม่ได้เป็นสิ่งที่สร้างสังคมโดยตรง เนื่องจากจะเห็นได้ว่าหนึ่งตัวบทสามารถแสดงประเภทหลายๆ อย่างได้ การที่ประเภทจำนวนหนึ่งมาปรากฏร่วมกันในหนึ่งตัวบทจะเกิดขึ้นในระเบียบของวาทกรรม (order of discourse) เดียวกัน ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในมณฑลทางสังคม (social domain of institutions) (Chouliaraki and Fairclough, 1999: 59) ดังนั้นการที่วาทกรรมหลายประเภทปรากฏในวาทกรรมเดียวกันคือการข้ามระหว่างตัวบท และการวิเคราะห์การข้ามระหว่างตัวบทคือการพยายามอธิบายการจัดเรียง เพื่อจะตอบคำถามว่าตัวบทที่มีลักษณะต่างกันว่าถูกนำมาอยู่ร่วมกันได้อย่างไร และตัวบทแบบนี้สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์อะไรในทางสังคม

จะเห็นได้ว่างานของแฟร์คลัฟมีลักษณะเป็นทฤษฎีใหญ่ (grand theory) ที่มีความครอบคลุมเชื่อมโยงการวิเคราะห์สังคมกับการวิเคราะห์ภาษา ซึ่งเดิมเป็น 2 ศาสตร์ที่แยกกันโดยเด็ดขาดมาไว้ในกรอบเดียวกันจึงเป็นแนวความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์วาทกรรม แต่เขาก็ไม่ได้เสนอแนวทางในการดำเนินการวิจัยไว้ โดยเฉพาะเรื่องบริบทที่เป็นหนึ่งในตัวจักรสำคัญยังไม่ได้รับการขยายความว่าจะรวมถึงอะไรบ้าง แฟร์คลัฟข้ามเรื่องนี้ไปเหมือนกับว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนจะเข้าใจได้เองโดยสามัญสำนึก ซึ่งความเข้าใจแบบนี้ขัดแย้งกับทฤษฎีของเขาที่เริ่มจากสมมติฐานว่า ทักษะของคนแต่ละคนต่างกันและย่อมไม่มีสามัญสำนึกร่วมกัน ผู้วิจัยจึงเห็นว่านี่คือจุดอ่อนของทฤษฎีแฟร์คลัฟ ซึ่งแนวทางปริชานทางสังคมของไค้ สามารถเข้ามาเติมเต็มส่วนนี้ได้

ไค้สนใจกระบวนการที่ภาษามีอิทธิพลต่อสังคม โดยเชื่อว่าภาษามีอิทธิพลในการกำหนดความคิดของคน และความคิดนั้นก็ไปกำหนดการกระทำของคนอีกทีหนึ่ง (Dijk, 2001: 355) จึงเป็นการกล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ทางอ้อมระหว่างวาทกรรมกับสังคมที่มีอะไรบางอย่างเป็นสื่อกลาง ซึ่งเขาเสนอว่ากระบวนการปริชาน (cognition) และภาพในความคิดของคน (mental model) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างวาทกรรมและแปลวาทกรรมคือสื่อกลาง

ตามแนวนี้นี้จึงมุ่งความสนใจไปที่กระบวนการผลิตและแปลความหมายวาทกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ภาพในความคิดจะเข้ามามีบทบาท ได้ก็เห็นว่าการทำวาทกรรมวิเคราะห์จึงไม่น่าจะไปดูที่ตัวบทอย่างเดียว แต่ควรจะดูที่กระบวนการตรงนี้มากกว่า เนื่องจากอิทธิพลของสังคมจะเข้ามามีบทบาทกับตัวบทในกระบวนการนี้

ภาพในความคิดตามความหมายของโด้กเป็นผลจากการที่ผู้ใช้ภาษาประมวลข้อมูลทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และทางจิตวิทยาปริชาน (cognitive psychology) ดังนั้นจึงเป็นการอธิบายได้ว่า สังคมเข้ามา มีบทบาทในตัวบทได้อย่างไร ซึ่งแนวทางนี้มีสมมติฐานเกี่ยวกับกระบวนการทางวาทกรรม 7 ประการ (Dijk and Kintsch, 1983: 4-10) ได้แก่

1. สมมติฐานเชิงโครงสร้าง – กระบวนการทางวาทกรรมจะเกี่ยวกับการสร้างภาพในความคิด
2. สมมติฐานเชิงบุพพท – ข้อมูลทางปริชานเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปจะถูกนำมาใช้ในกระบวนการผลิตและรับวาทกรรม
3. สมมติฐานเชิงกลยุทธ์ – จุดประสงค์ทั่วไปของวาทกรรม คือ ให้วาทกรรมมีประสิทธิภาพสูงสุดในการสื่อสาร
4. สมมติฐานเชิงประโยชน์ – วาทกรรมควรจะเป็นที่เข้าใจได้ในสังคมทั่วไป
5. สมมติฐานเชิงวจนปฏิบัติศาสตร์ – วาทกรรมประกอบด้วยวจนกรรมที่หลากหลาย
6. สมมติฐานเชิงปฏิสัมพันธ์ – วาทกรรมจะถูกตีความโดยพิจารณาปฏิสัมพันธ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น
7. สมมติฐานเชิงสถานการณ์ – วาทกรรมเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

จากสมมติฐานทั้ง 7 จะเห็นได้ว่าโด้กพยายามจะสังเคราะห์ทฤษฎีภาษาศาสตร์ไว้ด้วยกัน เช่น ภาษาศาสตร์ปริชาน, ภาษาศาสตร์จิตวิทยา, วจนปฏิบัติศาสตร์ และภาษาศาสตร์สังคม ซึ่งทำให้กรอบวิเคราะห์ของโด้กมีความยืดหยุ่น สามารถนำมาใช้วิเคราะห์และอธิบายลักษณะทางภาษาบางอย่างที่วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ไม่สามารถอธิบายได้ (Dijk and Kintsch, 1983: 9) เช่น ทำไมคนที่อยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเดียวกันจึงยังใช้ภาษาต่างกัน ซึ่งกรณีนี้โด้กอธิบายได้ว่าเนื่องจากคนแต่ละคนมีปริชานที่ต่างกัน

ตามความคิดของโด้ก สังคมส่งผลกับวาทกรรมในรูปของความรู้ที่ประกอบขึ้นเป็นบริบทที่ผู้ใช้ภาษาใช้ประกอบในการผลิตและรับวาทกรรม ในระดับของความรู้นี้ แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนคือ

1. ความรู้ร่วมกันของสังคม (common ground)
2. ความรู้ที่มีร่วมกันในกลุ่ม มีพื้นฐานจากอุดมทัศน์ (ideological basis of group knowledge)
3. ภาพความคิดส่วนบุคคล หรือภาพความคิดตามสถานการณ์ (personal mental/context model)

**ความรู้ร่วมกันของสังคม
(ทั่วไปไม่เกี่ยวกับอุดมทัศน์)**

จำเป็นในการสื่อสารทั้ง
ภายในกลุ่มเดียวกัน
และระหว่างกลุ่ม

**ความรู้ที่มีร่วมกันในกลุ่ม
(เกี่ยวกับอุดมทัศน์)**

ควบคุมการผลิต-รับตัวบท
เป็นบางส่วน

แผนภูมิที่ 2 บทบาทของความรู้แต่ละประเภทในกระบวนการทางวาทกรรม

ได้ก่เสนอว่าการวิเคราะห์วาทกรรมนั้นขาดไม่ได้ที่จะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นความรู้ 3 ระดับที่รวมเรียกว่าบริบท เนื่องจากตามทฤษฎีของเขา บริบทจะเป็นส่วนที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการ ดังนั้นเขาจึงให้นิยามของบริบทเสียใหม่ โดยจำแนกรายละเอียดออกเป็นองค์ประกอบ 7 ประเภท 2 ระดับ คือ ระดับมหภาคและจุลภาค

แนวทางนี้สามารถอธิบาย “บริบท” ได้ละเอียดกว่าทฤษฎีที่มีลักษณะวิพากษ์และใช้กรอบ 3 ชั้นเหมือนงานของแฟร์คลัฟ เนื่องจากได้มีความเชี่ยวชาญด้านปริชาน (cognition) และระบบการทำงานของสมอง เขาเสนอแนวคิดเรื่องตัวบทกับบริบท และแนวทางการวิเคราะห์บริบทนี้เป็นสิ่งที่แฟร์คลัฟยังขาดอยู่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความ และความสัมพันธ์ระหว่างภาษา กับ อุดมการณ์
2. วิเคราะห์แบบเรียนรายวิชาภาษาไทย ภาษาพาที ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ตามทฤษฎีที่กำหนด
3. เรียบเรียงและรายงานผล
4. สรุปผล อภิปรายผล และเสนอแนะ

ผลการวิจัย

หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที รายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ผู้จัดพิมพ์ ได้แก่ องค์การค้ำของ สกสศ. ผู้เรียบเรียง ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างภาษา กับ อุดมการณ์ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ภาษาพาที : กรณีศึกษาเฉพาะระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ใช้กลวิธีทางภาษาที่หลากหลาย ดังนี้

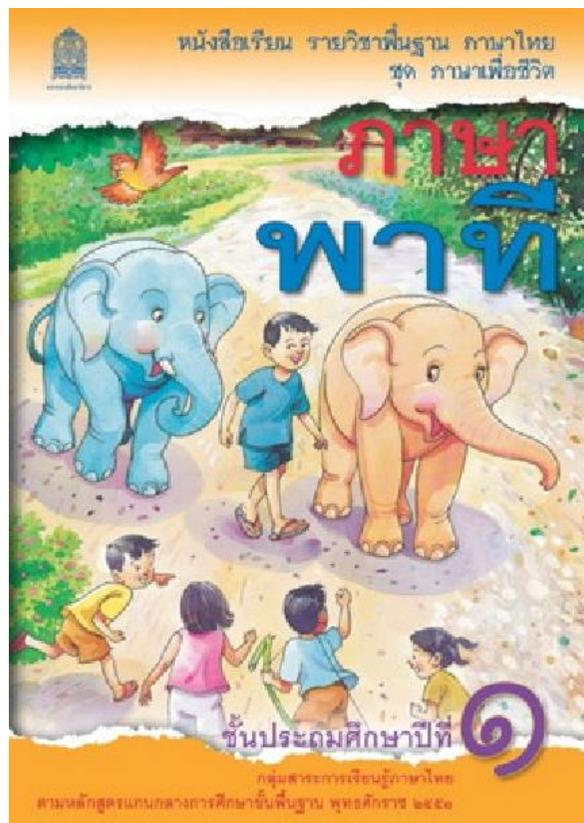

1. การใช้ชื่อเรื่องและปกหน้าหนังสือ

การใช้ชื่อเรื่องเป็นกลยุทธ์ทางภาษาวีธีหนึ่งที่ ไดก์ (Dijk, 1998) กล่าวว่า ชื่อเรื่องเป็นองค์ประกอบของตัวบทที่มีอิทธิพลต่อการสื่ออุดมการณ์ต่างๆ ไปสู่ผู้อ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเป็นการแสดงให้เห็นท่าทีหรือจุดยืนของตัวบท

ชื่อหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย “ภาษาพาที” สะท้อนให้เห็นวัตถุประสงค์ของหนังสือที่สอนหลักภาษาไทยเพื่อให้ผู้เรียนนำไปใช้ในการสื่อสารได้อย่างถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในเล่ม

หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย “ภาษาพาที” ใช้ภาพหน้าปกเป็นภาพช้าง 2 ตัว ซึ่งเป็นตัวละครในหนังสือชื่อ “ใบบัว” และ “ใบโบก” และภาพเด็กๆ ซึ่งเป็นตัวละครในหนังสืออีกเช่นกัน ได้แก่ ภูผาและเพื่อน กำลังเล่นอย่างร่าเริงอยู่ท่ามกลางฉากที่เป็นธรรมชาติในหมู่บ้านชนบท ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในเล่มที่พูดถึงความผูกพันระหว่างตัวละครเด็กและช้างซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงของเขา

ภาพที่ 1 ปกหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุดภาษาเพื่อชีวิต

ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-ธันวาคม) ๒๕๖๐

Volume 11 Number 1 (January – December) 2017

2. กลวิธีทางภาษาในการสื่ออุดมการณ์

2.1 การเลือกใช้คำศัพท์

ไดค์ (Dijk, 2008) อธิบายว่า สิ่ง que แสดงออกถึงอุดมการณ์ในวาทกรรมที่ปรากฏเป็นอันดับต้นๆ ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อความหมายและแสดงความคิด พบการใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเชิงบวก เพื่อบ่งบอกลักษณะที่พึงประสงค์ ปรากฏคำศัพท์ที่หมายถึงคนดี เช่น คนดี เด็กดี ลูกที่ดี ตลอดจนปรากฏคำศัพท์ที่บ่งบอกว่าลักษณะบางประการเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของสังคมไทย ดังตัวอย่าง

- 1) ความรักความเอื้ออาทรในครอบครัว ปรากฏคำศัพท์ ได้แก่ รัก ดูแล ดีใจ ได้ดูแล
- 2) มิตรภาพระหว่างเพื่อน ปรากฏคำศัพท์ ได้แก่ เพื่อน ดีใจ เพื่อนกัน
- 3) คำพูดที่ไพเราะ ปรากฏคำศัพท์ ได้แก่ พูดเพราะ ชอบคำพูดเพราะๆ
- 4) ความผูกพันกับพุทธศาสนา ปรากฏคำศัพท์ ได้แก่ ไปวัด ทำบุญ เลี้ยงพระ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย
- 5) คุณลักษณะของเด็กดี ปรากฏคำศัพท์ ได้แก่ ไม่ดื้อ ไม่เกร
- 6) ความสะอาด ปรากฏคำศัพท์ ได้แก่ สะอาด หมดจด

จากชุดของคำศัพท์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นลักษณะบางประการเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของสังคมไทยที่มีต่อเยาวชนของชาติ ได้แก่ ความรักครอบครัว รักเพื่อน พูดจาไพเราะ ยึดมั่นในศาสนา เป็นเด็กเรียบร้อย และรักความสะอาด

2.2 การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

การแสดงทัศนภาวะในตัวบท จะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้พูดที่มีต่อผู้อื่น หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย “ภาษาพาที” ใช้คำศัพท์ที่แสดงทัศนภาวะ เช่น “ต้อง” “ยอม” และ “ถ้า” เป็นต้น คำเหล่านี้แสดงให้เห็นผู้อ่านทราบว่าถ้าหากทำตามในตัวบทแล้ว จะได้รับผลตอบแทนที่ดี ดังตัวอย่าง

“ต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา”

“ถ้ามีระเบียบวินัยแล้ว ย่อมทำให้อยู่อย่างสงบสุข”

จากตัวอย่าง ปรากฏคำที่แสดงทัศนภาวะที่จำเป็นต้องทำ คือ คำว่า “ต้อง” “ยอม” และ “ถ้า” โดย ใช้คำแสดงทัศนภาวะเป็นคำที่ขึ้นาให้ผู้อ่านปฏิบัติตาม โดยแสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำหรือควรทำ

2.3 การอ้างส่วนใหญ่

การอ้างส่วนใหญ่เป็นการใช้คำที่มีความหมายอ้างอิงถึงบุคคลต่างๆ ในสังคม จากการศึกษาตัวบท หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย “ภาษาพาที” คำที่อ้างถึงบุคคลในสังคม ได้แก่ คำที่อ้างถึงคนส่วนใหญ่ เช่น ทุกคน และกล่าวถึงผลดีที่จะเกิดกับคนส่วนใหญ่

การอ้างบุคคลส่วนใหญ่ เพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตาม เชื่อถือ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่กระทำ เพราะคนส่วนใหญ่ได้รับผลดีของการกระทำนั้น ดังตัวอย่าง

“เด็กๆ เป็นเพื่อนลูกช้าง”

“เด็ก ๆ ตัวเล็กกว่าลูกช้าง”

“ทุกวันหยุดตอนบ่าย ญาติชวนเพื่อนๆ มาเล่นฟุตบอล”

“ไม่ว่าคนหรือสัตว์ก็ชอบคำพูดเพราะๆ ทั้งนั้น”

“เด็ก ๆ นั่งเรียบริ้อย ขณะฟังนิทาน”

“ทุกคนช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน”

การอ้างส่วนใหญ่ด้วยคำศัพท์เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการกระทำ พฤติกรรม และทัศนคติว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นการทำให้ผู้อ่านรับรู้ภาพต่างไปจากความจริงและเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ เป็นวิถีปฏิบัติทางสังคมอย่างแท้จริง

2.4 การใช้ประโยคแสดงเหตุผล

ประโยคแสดงเหตุผลเป็นกลวิธีทางภาษาอีกกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านคล้อยตาม ลักษณะของประโยคแสดงเหตุผลประกอบด้วยเนื้อความ 2 ส่วน คือ ส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงเหตุและส่วนที่มีเนื้อความกล่าวถึงผล ดังตัวอย่าง

“ถ้าความประพฤติไม่เพราะ ช้างก็โกรธเป็นเหมือนกัน”

“ไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ ก็ชอบคำพูดเพราะๆ ทั้งนั้น”

จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยคแสดงเหตุผลเป็นการโน้มน้าวใจเพื่อให้ผู้เรียนเห็นลักษณะ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ คือ พุดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ

2.5 การใช้อุปลักษณ์

อุปลักษณ์ หมายถึง ถ้อยคำแสดงการเปรียบเทียบสองสิ่ง ซึ่งสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่ถูกเปรียบและอีกสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่ เป็นแบบเปรียบ โดยไม่ได้เป็นเพียงถ้อยคำที่เราใช้เพื่อสื่อสารกันเท่านั้น หากแต่ยังเป็นผลผลิตของระบบวิธีคิดของเรา เป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนมุมมองหรือวิธีคิดที่เรามีต่อสิ่งที่ถูกเปรียบนั้นๆ ได้ ทั้งนี้เราจะมีมุมมองหรือวิธีคิดต่อสิ่งต่างๆ อย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่เราได้เรียนรู้และวัฒนธรรมที่เราเป็นสมาชิกอยู่ด้วย (Lakoff and Johnson, 1980) ดังตัวอย่าง

“ความสามัคคียอมเป็นกำลังให้ทำงานสำเร็จ”

2.6 การใช้ความรู้ที่มีอยู่ก่อน

ความรู้ที่มีอยู่ก่อนนั้น เป็นความรู้เบื้องหลังที่ผู้ร่วมสนทนามีร่วมกัน และเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการทำความเข้าใจในการสื่อสาร โดยที่ผู้พูดไม่จำเป็นต้องพูดทุกอย่างออกมา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย “ภาษาพาที” ปรากฏความรู้ที่มีอยู่ก่อน ดังตัวอย่าง

“หาคำที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “แปร่ง” แล้วอธิบายลักษณะ วิธีใช้ และวาดภาพประกอบ”

“ยกตัวอย่างสัญลักษณ์ เครื่องหมาย สัญลักษณ์ที่พบเห็นเป็นประจำ”

การใช้ความรู้ที่มีอยู่ก่อน เป็นกลวิธีทางภาษาที่ทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าวาทกรรมนี้เป็นความจริง เพราะเป็นความรู้ที่ผู้อ่านรับรู้และเข้าใจอยู่ก่อนแล้ว

2.7 การใช้สหพ

สบท หมายถึง การที่ตัวบทเคยเกิดขึ้นมาก่อนมาปรากฏอยู่ในตัวบทปัจจุบันที่สร้างขึ้นใหม่ ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย “ภาษาพาที” พบการใช้สบทในลักษณะที่เป็นการนำเพลง ปริศนาคำทาย สำนวน สัญลักษณ์ เครื่องหมาย สัญลักษณ์ ที่มีอยู่แล้วมาใช้ ดังตัวอย่าง

เพลง “ช้าง” คำร้อง คุณหญิงชิ้น ศิลปะบรรเลง

ปริศนาคำทายเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม “อะไรเอ่ย สี่คนหาม สามคนแห่ สองคนพัด คนหนึ่งปิดแล้”

ปริศนาคำทายเกี่ยวกับสัตว์ “ตัวโตตาเล็ก เต็กๆ รู้จัก จมูกยาวยิ่งนัก ขอบกิ้งก้วยอ้อย”

ปริศนาคำทายเกี่ยวกับผลไม้ “ผลไม้อะไร เนื้อในสีแดง เปลือกเขียวแข็งแรง เมล็ดสีดำๆ”

สำนวน “เห็นช้างขี้ ขี้ตามช้าง”ข

สัญลักษณ์ เครื่องหมาย สัญลักษณ์

การใช้สบทเป็นกลวิธีทางภาษาที่โน้มน้าวใจให้ผู้อ่านเชื่อ จากตัวอย่างที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการใช้เพลง ปริศนาคำทาย สำนวน สัญลักษณ์ เครื่องหมาย สัญลักษณ์ ที่มีอยู่แล้ว ทำให้ตัวบทมีความน่าเชื่อถือ เพราะเป็นสิ่งที่ยู้งักกันดี

2.8 การใช้กระสวนประโยค

การซ้ำกระสวนประโยค คือ การนำประโยคที่มีโครงสร้างคล้ายคลึงกัน 2 ประโยคขึ้นไปมาลำดับต่อเนื่องกัน การซ้ำประโยคลักษณะนี้เป็นการให้ข้อมูลบางประการในประโยคซ้ำเดิม ขณะเดียวกันก็มีการให้ข้อมูลใหม่บางประการที่แตกต่างออกไปแกผู้อ่านด้วย การซ้ำกระสวนประโยคจึงเป็นกลวิธีทางภาษาที่ทั้งสามารถถกย้าและเปรียบเทียบภาพหรือความคิดบางประการที่ตัวบทต้องการสื่อไปยังผู้อ่านไว้ในคราวเดียว นอกจากนี้การซ้ำกระสวนประโยคยังเป็นการทำให้ข้อมูลเก่าที่ถูกกล่าวซ้ำและข้อมูลใหม่ในประโยคเด่นชัดขึ้นจนเป็นที่สะดุดตาแก่ผู้เรียน ด้วยเหตุนี้การซ้ำกระสวนประโยคจึงเป็นกลวิธีทางภาษาที่ทำให้ตัวบทสามารถสื่ออุดมการณ์ไปยังผู้อ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังตัวอย่าง

“ไปโบกมิงวง

ไปบัวมิงวง”

“พ่อให้ภูผาดูแลไปโบก

พ่อให้ภูผาดูแลไปบัว”

“เด็กๆ ตีใจเรียกไปโบก

เด็กๆ ตีใจเรียกไปบัว”

“ช้างป่าอย่างเหยาะ

เดินเลาะริมรั้ว

ช้างป่าหนึ่งตัว

สายหัวไปมา

ช้างป่าอย่างเหยาะ

เดินเลาะริมรั้ว

ช้างป่าสองตัว

แกว่งหางไปมา”

“ภูผาผูกกระดิ่งที่คอไปโบก ภูผาผูกกระพรวนที่คอไปบัว”

จากตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นการซ้ำกระสวนประโยคที่แสดงความหมายต่อกันเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการกล่าวถึงในบทเรียน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย เป็นการศึกษาเฉพาะหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย “ภาษาพาที” ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 จึงอาจพบการใช้กลวิธีทางภาษาที่น้อยกว่าในระดับชั้นอื่นๆ เนื่องจากเป็นระดับชั้นแรกที่เริ่มเรียนโดยใช้หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยในชุดนี้ คาดว่าในระดับชั้นที่สูงขึ้นจะพบกลวิธีทางภาษาที่หลากหลายขึ้นด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. เป็นแนวทางในการผลิตแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยในหลักสูตรต่อไป และเป็นแนวทางการแก้ปัญหาสังคมของไทยบางประการอันอาจมีผลจากอุดมการณ์ที่หล่อหลอมสังคมไทยผ่านข้อมูลภาษา เพื่อสร้างความมั่นคงของสังคมไทย
2. เป็นแนวทางการศึกษาภาษาในระดับข้อความที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ในแบบเรียนรายวิชาอื่นๆ เช่น วิชาสังคมศึกษา ตลอดจนแบบเรียนระดับชั้นอื่น เช่น ระดับมัธยมศึกษา

References

- Office of the Basic Education Commission Ministry of Education. (2010). *Basic Course Book Thai Language : Language for Life, Usual Language Grade 1*, Bangkok : Office of the Welfare Promotion Commission for Teachers and Education Personnel.
- Chouliaraki, L., Fairclough, N. (1999). *Discourse in Late Modernity*. UK: Edinburgh University Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Harlow, UK: Longman.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press,
- Hymes, D.H. (1974). *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Michael, W. A., Linda, K. C. (1991). *The Politics of the Textbook*. University of Michigan: Routledge.
- Van Dijk, T.A. and Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
- Van Dijk, T.A. (1996). ‘Discourse, Power and Access’, in C.R.Caldas-Coulthard and M.Coulthard (eds) *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge.
- Van Dijk, T.A. (1998). *Ideology a Multidisciplinary Approach*. London: Sage Publication.
- Van Dijk, T.A. (2001). ‘Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity’, in Ruth Wodak and Michael Meyer (eds) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- Van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and Power*. Contributions to Critical Discourse Studies. Houndsmills: Palgrave MacMillan.